

TÖRÖK ENDRE

A hatalom kísértésében

A technikai civilizáció embere a hatalom akarásának valóságában él. Az Isten nélküli szabadságot állítva szabadságként, az isteni képmást a gonosz mintegy kiforgatja az emberben azzal a kísértéssel, hogy istenként maga állíthat törvényt magának, és csak az a törvény, ami neki mint önakaratú lénynek megfelel. E metafizikai fordulatot mélységében elsőknek Dosztojevszkij és Nietzsche értette már az öncélúság elvének elszabadulása előtt, mégpedig egymás ellentételezéseként. Nietzsche szerint „el kell jönnie a nagy szeretet és megvetés *megváltó* emberének... A jövőnek ez az embere... felszabadítja az akaratot, visszaadja a földnek célját és az embernek a reményét — ennek az Antikrisztusnak és antinihilistának, Isten és a Semmi legyőzőjének — ennek az embernek egyszer el kell jönnie...” (*Az erkölcs geneológiájához*, 1887). Nietzsche a hősi személyre tette a hangsúlyt, a kivételes emberre, aki képes lesz birtokolni önmagát önmaga által. Ha pedig képes lesz erre, akkor új erkölcsöt tanít: „Mi a jó? — Minden, ami a hatalom érzetét, a hatalom akarását, magát a hatalmat növeli az emberben. Mi a rossz? — Minden, ami gyöngeségből cred... Nem meglepődést, hanem több hatalmat, nem békét minden áron, hanem háborút, nem erényt, hanem rátermettséget... A gyöngék és a rosszul sikerültek pusztuljanak el: ez emberszeretetünk első tétele... A cselekvő részvét minden rosszul sikerült és gyöngé iránt — a kereszténység” (*Az Antikrisztus*, 1888). Bár Nietzsche elutasította, sőt lenézte kora jámbor polgári civilizációját, viszonylag kevés kockázattal kimondható, hogy a tudományos-technikai forradalom meghozta azt az embert, aki „Isten és a Semmi” legyőzőjeként próbálja elfoglalni a világot. Az, aminek vonzaskörében élünk ugyanis, már nem polgári civilizáció, legkevésbé pedig keresztény, hanem a technikai *elv* civilizációja, mely a világ leigázásában gondolkodik. Mivel a világ — a józan ész szerint — az emberre van bízva, ismeretei ezt a rábízottságot kellene hogy szolgálják, csak éppen az isteni képmásnak a gonosz által történt megszállása következtében, az ismeret bűneként, a hatalom akarása a világ kihívására irányul. Az ember megalkotja önléte paradoxonát: mennél többre jut az okosságával, annál kevésbé hajlik a lelke felé. Ezért azután az élet ellen fordul az élővilág pusztításával, ami egyben saját s elemi lényegének gyilkolása is. Szabadsága tévképzetekből tevődik össze. Istentől elszakadva a Semmit nem tudja, nem is tudhatja maga alá gyűrni, s ezáltal a *technikai tudat* embere a civilizációjának rabszolgája.

Nietzsche az emberben az isteni képmást Istentől elszakítva tételtezte és ezzel valójában — anélkül, hogy sejtette volna — az erkölcsi heroizmust egy erkölcsi katasztrófa jegyében állította. A gonosz éppen ezt, az Istent elhagyó istenség öntudatát „gondolta ki” az embernek, hogy benne az isteni képmás megromoljék. *A Karamazov testvérekben* az

ördög szava, amely Ivanhoz intézett szó, az isteni képmás megkísértése: „Szerintem semmit sem kell lerombolni, csupán az emberiség Isten-eszméjét, ezzel kell kezdeni a dolgot! Ha egyszer az emberiség általánosan elfordul Istentől (s én hiszem, hogy eljön ez a periódus a geológiai periódusokkal párhuzamosan), akkor magától, emberevés nélkül megbukik az egész eddigi világnézet, s ami a fő, az egész eddigi erkölcs, és valami új jön. Az emberek összefognak, hogy elvegyenek az élettől mindent, amit adni tud, de csakis evilági örömet és boldogságot. Az ember isteni és titáni büszkeségű lesz, valóságos emberisten. Akaratával és tudományával minden órában legyőzi a természetet, s ez minden órában oly nagy élvezetet szerez neki, hogy odaadja érte minden azelőtti mennyei élvezet reményét... Mi több: még ha ez a periódus soha nem jön is el, de Isten és halhatatlanság nincs, az új embernek szabad emberistenné válnia, akár egymagában az egész világon, s ebben a minőségben persze könnyű szívvel ugorhatja át a régebbi rab-ember erkölcsi korlátait, ha szükség van rá. Isten számára nincs törvény! Ahol Isten van — az isteni hely! Ahol én vagyok — az az első hely... -minden megengedve- és kész!” Csakhogy ez, az emberistenség eszméje, a gonosz „önállósulása” a világban egy lehetetlenséghez vezet: megrontása következtében az ember a közös emberi lényeket provokálja. Létrehozza az isteni képmás paródiáját, aki a maga akaratából törekszik uralni a történelmet, miközben e történelem mint ítélet alatt nyög. Az Istentől elfordult ember valójában megbízatásával szakító lény, Isten országa helyett az ember országát akarja, holott, ha „minden megengedve” az emberistenség okán, akkor ez az ország a gyűlölet jegyében fog, legyen az akár az erő erőszaka, akár a szavak erőszaka. Életünk nyomorúsága végül is ebből az erőszakból, abból az önhittségből fakad, hogy a fejlett és folyvást fejlődő technika segítségével az ember a természetet, világmagyarázataival pedig a történelmet maga alá tudja rendelni, mégpedig megtorlás nélkül. De van megtorlás: a természet kizárja az embert a világban való otthonosságából, míg a történelem a viszonylagos értékek körébe taszítja, főként a politikai élet színterére, amely minden érték közül a legalacsonyabb érték helye.

Kimozdulni a mélypontról *tényleges kimozdulásként* csak egyféleképpen lehet: lelki jóvátétellel. A lelki jóvátétel pedig: igyekezet az isteni képmás helyreállítására, kitörés az emberistenség téves szabadságából. Nem a képmásnak kell a tudományt és a történelmet szolgálnia a gonosz akaratából, hanem a tudománynak és a történelemnek a képmást Isten szándéka szerint. Jóval kell és egyedül csak a jóval lehet legyőzni a gonoszt. „Rosszért rosszal senkinek ne fizessetek. Törekedjete arra, ami jó minden ember szemében. Amennyire tőletek függ, éljete mindenkiel békességben. Ne szolgáltatatok magatoknak igazságot, szeretteim, hanem hagyjatek teret Isten haragjának, hiszen írva van: Ényém a bosszú, én majd megfizetek — mondja az Úr. Sőt, ha ellenséged éhezik, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni. Ha ezt teszed, izzó parazsat raksz a fejére. Ne engedd, hogy legyőzzön a gonosz, inkább te győzd le a rosszat jóval.” (Róm 12, 17—21) *Minden kezdet a személyben van tebát.* A gonoszt nem lehet intézményesen, létesítményekkel legyőzni. A rosszal csak a személy nézhet és képes csupán *valóságosan* szembenézni, ehhez azonban először önmagával kell megküzdenie: a saját maga által elkövetett, érzett vagy gondolt igazságtalanságokat kiirtania a lelkéből. De vajon kész-e az egyén annyira önnön mivoltába hatolni, hogy belássa, milyen mértékben és hogyan él szívében a másik ember iránti igazságtalanság? Többnyire azt gondolja ugyanis, hogy az ő birtokában van a megítélés joga, s így az ember és ember közötti viszonyt a szakadatlan ítélkezés, a másik ember feletti hatalomnak ez a kényszere hatja át. Nincs más út végül is, mint a tanítás útja: „ne szolgáltatatok *magatoknak* (szerzői kiemelés) igazságot... hanem hagyjatek teret

az Úr haragjának...” Aki ezt az utat követi vagy legalábbis megpróbálja követni, lehet, sőt nyilvánvalóan ki van téve mások igazságtalanságának, viszont mentesül attól, hogy lelkiismeretét végzetes tévedés, az igazság kisajátításának bűne terhelje. Csak az az ember szabad, aki azon fáradozik, hogy ne sértsen senkit és ne legyen sérthető.

„Ekkor odamenvén Péter, monda: Uram, hányszor lehet az én atyámfiaának ellenem vétkezni és néki megbocsátanom? Még hétszer is? — Monda néki Jézus: Nem mondom néked, hogy hétszer is, hanem még hetvenhétszer is.” (Mt 18, 21–22) De lelki felhatalmazása a megbocsátásra csak annak van, aki először a saját vétkeiért vezekel. Ha tudja, hogy neki is „él” a bűne, nemcsak annak a másiknak. Nem mérlegel, hanem mindenekeelőtt önmaga megtisztítását tartja élete céljának. Mert ha ezt gondolja, már az ellene elkövetett vétek megbocsátásában is él. A technikai civilizáció láthatólag bukott szabadságával szemben, amelyben az ész nagysága a lélek ridegségével társul, csak a személytől személyhez forduló kölcsönös megbocsátás teremthet valódi szabadságot. Semmiféle jog és földi törvény nem alkalmazza és nem is tudja — emberi természeténél fogva — alkalmazni a megbocsátást, csak a személyben rejlt isteni képmás. Ezért mindig *a személy az első érték*: esendősége ellenére részben mégiscsak tőle függ, mennyire képes felülmúlni a gonoszt vagy éppen ellenkezőleg, aláadni magát a gonosznak. Mindenesetre a hatalom akarásáról való *szabad* lemondás, mely a szeretetet kiváltképp korunkban feiváltó gyűlölet, a gyűlöletben önmagát kiélő gonosz erő levetésének útja, az egyéntől kell hogy kiinduljon. Az élet — Heidegger kifejezésével élve — a „lételhagyás” végső stádiumába került, azaz „egy másik kezdet” szükségességét mutatja. Sokan gondolják úgy, hogy a létesítmények tökéletesítése korrigálhatja az elrontott világot. De e tökéletesítés inkább csak fokozná az élet mint hamisítvány valóságának a képzetét. Az embernek a lelkét kell helyrehoznia. A valóságos valóságot kell önmagában keresnie. Csakhogy e helyrehozás és a technikai tudat ellentéte olyan csapda, amelyből az ember csupán önkaratából nem képes kikerülni. Szüksége van az isteni kegyelemre, hogy elkerülje a bukást a maga által kitervelt önpusztító szabadságban. A kegyelem pedig ingyenes. De ez nem meddő várakozást jelent, valami egészen mást követel az embertől: aktív, szellemi éberséget, amely megváltoztatja alapállását. És akkor lehetséges, hogy az elfelejtett lét újra feltárul előtte. Lehetséges, hogy a kegyelem abban nyilvánul meg, amire a civilizált világ nem is gondol: az ember félelme és rettegése önmagától, amelyből az intézményességig „fejlett” gyűlölet is szerveződik, a technológiában felhalmozódó ismereteket *tudássá* változtatja. A tudás azután — majdan — a *lét megtudásával* jár, és ez a megtudás, már csak azért is, hogy a félelem és a rettegés eltűnjön, a jó által meghaladja, kijátssza a gonoszt. A teremtettség érzését odáig fokozza, hogy teremtő képességét és akaratát az ember ne a hatalom akarásában, hanem a föld „betöltésében” lássa. S ha ezt látni fogja, látja eredendő isteni célját: mint képmás a megtudás szellemében cselekszik. Talán ez lesz a „másik kezdet” kifejléte.